

Maria Kozanecka

Przemiany mapy Afryki po II wojnie światowej *

Afryka to część świata, w której w ostatnich latach powojennych zaszły i zachodzą bardzo doniosłe i poważne zmiany w strukturze politycznej, administracyjnej i gospodarczej. Istnieje niewiele źródeł odnoszących się do tych zmian, na których to źródłach można by się oprzeć w nauczaniu geografii tego kontynentu. Oprócz *Rocznika Statystycznego* oraz często zdeaktualizowanych map atlasu, jedynie prasa dostarcza bieżących materiałów, gdyż źródła zagraniczne są trudno dostępne i przychodzą do nas z opóźnieniem. Artykuł niniejszy traktuje o zmianach w mapie politycznej Afryki po II wojnie światowej i o związanych z nimi walkach narodowo-wyzwoleńczych, a także o powolnej, ale stałej utracie wpływów państw kolonialnych na omawianym kontynencie.

Po II wojnie światowej, w 1945 roku, na liczącym ponad 30 mil. km² kontynencie afrykańskim istniały, jeśli nie liczyć Unii Południowo-Afrykańskiej¹, tylko trzy niepodległe państwa: Liberia, Egipt i Abisynia. Obszar ich wynosił 2.292.000 km².

Jednym z bezpośrednich następstw wojny była likwidacja kolonii Włoch i wyparcie wpływów politycznych tego państwa z Afryki². Wzrastać nato-

* Niniejszy artykuł został opracowany i oddany do druku w 1958 roku, a następnie kilkakrotnie aktualizowano poszczególne jego partie w związku z niezwykle szybkim tempem zmian politycznych w Afryce (przyp. red.).

¹ Unia Południowej Afryki, jakkolwiek jest państwem niepodległym, to jednak zamieszkująca w niej ludność biała znajduje się w niezwykle uprzywilejowanej sytuacji w stosunku do zdecydowanie liczniejszej ludności miejscowej. Chociaż Unia jest największym skupiskiem ludności białej w Afryce, to jednak ludność ta stanowi zaledwie 1/4 ogółu mieszkańców tego kraju. Ostra dyskryminacja rasowa ludności kolorowej jest powodem stałych niepokoїв wewnętrznych. Wskutek stosowania takiej polityki, decyzją konferencji premierów Wspólnoty Brytyjskiej, w marcu 1961 roku, Unia (byłe dominium brytyjskie i dotychczasowy członek Wspólnoty) została wykluczona ze Wspólnoty Brytyjskiej.

² W końcu 1949 roku oddano na 10 lat pod opiekę Włoch Somali (włoskie) jako terytorium powiernicze. Por. W. Ankin, *Byłe kolonie włoskie w Afryce* [w:] *Afryka*, KiW, 1956, s. 267.

miał poczęły wpływy polityczne Stanów Zjednoczonych, a w ślad za nimi ekspansja kapitału amerykańskiego, który w ostatnich tylko latach ulokował w przemyśle i górnictwie afrykańskim ponad 700 mil. dolarów. Starał się również ugruntować w Afryce swoje pozycje kapitał angielski, francuski i belgijski. Od 1945 roku można także zaobserwować w Afryce coraz bardziej rozwijający się ruch narodowo-wyzwoleńczy, a w ślad za tym nasilenie walk, które szczególnie zaostrzyły się w ostatnich trzech latach i objęły również środkową część kontynentu tzw. „Czarną Afrykę”. Mieszkający na tym olbrzymim centralnym obszarze kontynentu (w ilości około 600 tys.) Europejczycy stanowią znikomy odsetek ludności (1 do 75), są oni jednak w szczególnie uprzywilejowanej sytuacji zarówno politycznej, jak i ekonomicznej w stosunku do ludności miejscowej. Stan taki wywołuje niezadowolone i opór, a w związku z budzącą się świadomością narodową prowadzi do walk narodowo-wyzwoleńczych. Kfedy w 1912 roku powstał Afrykański Kongres Narodowy, jego jedynym celem była ochrona interesów ludności miejscowej w granicach i za pomocą środków dopuszczalnych przez system kolonialny. Dziś Afrykański Kongres Narodowy, jak też ruch panafrykański ze stałym sekretariatem w Akkrze, jest siłą polityczną prowadzącą walkę o pełną niepodległość „Czarnej Afryki”. W tej sytuacji państwa kolonialne, zdając sobie sprawę, że proces wyzwolenia ludów afrykańskich jest nieuchronny, starają się go opóźnić i tak nań oddziaływać, aby przynajmniej nie naruszał ich pozycji ekonomicznych i pozwolił zachować przynajmniej część wpływów politycznych. Znajduje to wyraz m. in. w stopniowaniu ustępstw, w przeprowadzaniu reorganizacji administracyjnej posiadłości itd. Chodzi tu przede wszystkim o dalszą eksploatację miejscowych bogactw surowcowych i rezerw siły roboczej.

Afryka bowiem posiada duże zasoby różnorodnych surowców, które w zdecydowanej większości eksploatowane są przez obcy kapitał. Wśród tych bogactw należy wymienić złoża miedzi, cyny, ropy naftowej, boksytu, manganu, uranu i fosforytów. Afryka daje światu kapitalistycznemu 98% produkcji diamentów, 80% produkcji kobaltu, przeszło połowę wydobywanego złota, 40% chromu, poważną część wydobywanego uranu. Związek Południowej Afryki zajmuje pierwsze miejsce na świecie w wydobywaniu złota (371,395 ton, podczas gdy łączna produkcja światowa wynosi około 870 ton). Kraj ten i Rodezja Południowa znajdują się na drugim i trzecim miejscu pod względem wydobywania rudy chromu. W Kongo (dawniej Belgijskim) eksploatowano bogate złoża miedzi (8,9% produkcji światowej), cyny (8,3% produkcji światowej), cynku, manganu i wolframu. W produkcji kobaltu Kongo zajmuje pierwsze miejsce na świecie przed Południową Rodezją. Zajmuje również pierwsze miejsce na świecie pod względem wydobywania diamentów (61,7% produkcji światowej). Wydobywa się tu również złoto (1,5% produkcji światowej), jak też pewne ilości węgla. Warto dodać, że Kongo jest jednym z najpoważniejszych dostawców uranu — głównie dla USA. W produkcji roślinnej szczególne efekty osiąga się w zbiorach orzecha palmowego (12,9% produkcji światowej) i nasion palmowych (10,6%). Kongo jest także poważnym producentem oleju z orzechów palmowych (16,6%). Uprawia się tu również bawełnę, kawę i ryż. Pewną rolę w gospodarce kraju odgrywają lasy kauczukowe, w ogóle zaś lasy Konga stanowią duże bogactwo (drewno kolorowe i inne). W 1947 roku w samej tylko Nigerii wydobyto 17 tys. ton cyny, co stanowiło wówczas 21% produkcji świata kapitalistycznego. Maroko, Tunis, Algieria i Egipt znajdują się w światowej czołówce w zakresie produkcji fosforytów. Mimo tych bogactw Afryka jest pod względem gospodarczym zacofana. Polityka gospodarcza mocarstw kolonialnych

dostosowywała ekonomikę krajów afrykańskich do potrzeb metropolii. Stąd przemysł ma tu głównie charakter wydobywczy (kopalnictwo), natomiast inne gałęzie przemysłu są słabo rozwinięte. Afryka pozostaje dostawcą surowców i produktów rolnych. Np. w sezonie 1947/48 tylko kolonie brytyjskie dawały 46% produkcji światowej kakao, przy czym Ghana (dawne Złote Wybrzeże) zajmuje tu pierwsze miejsce na świecie, a Nigeria trzecie; w eksploatacji kakao odgrywają także dużą rolę Kamerun (dawny Francuski) i była Francuska Afryka Zachodnia. O stopniu eksploatacji gospodarczej krajów Afryki informują zyski kolonizatorów, które wynoszą 50% od zainwestowanego kapitału. Należy przy tym zaznaczyć, że inwestycje te nieustannie wzrastają, zwłaszcza inwestycje amerykańskie.

Zmiany w mapie politycznej Afryki zachodzące po II wojnie światowej notujemy już w 1945 roku. Zastąpiono wówczas tzw. system mandatowy Ligi Narodów³ systemem powiernictwa ONZ. Nie objęto nim jedynie Afryki Południowo-Zachodniej, gdyż Unia Południowej Afryki, która sprawowała mandat nad tym terytorium, odmówiła włączenia go do systemu międzynarodowej kontroli i w praktyce anektowała je⁴.

W wyniku wspomnianej uprzednio likwidacji kolonii włoskich, w 1951 roku powstało w Afryce nowe niepodległe państwo. Jest to Zjednoczone Królestwo Libii (El Libijja), monarchia konstytucyjna ze stolicą w Trypolis⁵. Odbiciem utrzymania się w Libii wpływów trzech głównych mocarstw zachodnich, które umocniły się tu po klęsce Włoch, jest jej federacyjny charakter i utrzymywanie lokalnych rządów w trzech prowincjach: Cyrenajce, Fezzanie i Trypolitanii⁶. Erytrea, druga kolonia włoska, przystąpiła w 1952 roku do federacji z Cesarstwem Abisynii, jako terytorium autonomiczne z własną konstytucją. Trzecią kolonią włoską (Somali) Zgromadzenie Ogólne ONZ oddało w 1949 roku na 10 lat pod zarząd Włoch, jako terytorium podległe Radzie Powierniczej ONZ. Włochy zaczęły spełniać swoją funkcję od kwietnia 1950 roku (i pełniły ją do roku 1960).

Dalszym bardzo istotnym momentem w procesie wyzwiania się spod zależności kolonialnej krajów Afryki, było uniezależnienie się Egiptu od kontroli Wielkiej Brytanii. Egipt był krajem formalnie niepodległym, faktycznie jednak zależny był zarówno pod względem politycznym, a jeszcze w większym stopniu ekonomicznym od Wielkiej Brytanii. Dopiero lipcowa rewolucja w 1952 roku, która doprowadziła do obalenia monarchii i utworzenia republiki, zapoczątkowała szybki proces usamodzielniania się tego kraju. Ruch narodowo-wyzwoleńczy w Egipcie, jego sukcesy polityczne i gospodarcze wywarły poważny wpływ na inne narody afrykańskie. Wpływ ten wzmógł się jeszcze bardziej po nacjonalizacji Kanału Sueskiego (1956 rok) i po zjednoczeniu Egiptu z Syrią i utworzeniu w 1958 roku Zjednoczonej Republiki Arabskiej.

W bardzo ścisłym związku z narodowym ruchem egipskim pozostawało

³ Między koloniami a terytoriami mandatowymi w zasadzie istniała mała różnica. Były one jednakowo eksploatowane, a mandatariusze składali jedynie formalne sprawozdania Lidze Narodów. Gdy Liga Narodów przestała istnieć — mandaty straciły swą moc, a ONZ ustanowiła nad tymi terytoriami system powiernictwa.

⁴ Ostatnio sprawa znów stanęła na forum międzynarodowym.

⁵ Zgromadzenie Ogólne ONZ postanowiło uchwałą z dnia 21 XI 1949 roku przyznać Libii niepodległość najdalej 1 I 1952 roku. Nowe państwo proklamowano 24 XII 1951 roku.

⁶ W. Ankin, op. cit., s. 279 i 280.

uzyskanie niepodległości przez Sudan, byłę kondominium brytyjsko-egipskie. W 1951 roku Egipt przestał uważać Sudan za wspólne dominium. Po kilku latach pertraktacji angielsko-egipskich i wzmagających się dążeń wyzwolenicznych w Sudanie, w grudniu 1955 roku parlament sudański proklamował niepodległość tego kraju, a 1 I 1956 roku proklamowano republikę, która przystąpiła do Ligi Arabskiej.

Pod wrażeniem sukcesów Egiptu rozwijał się również ruch wyzwolenczy w Tunisie i Maroku, które już w 1950 roku wysunęło jasno sprecyzowane żądanie niepodległości. Jednak wobec oporu Francji rozgorzały tu walki partyzanckie. Zmusiły one Francję do szukania kompromisu. W wyniku porozumienia z 2 III 1956 roku Francja uznała niepodległość Maroka; państwo to pozostawało w ramach Unii Francuskiej. W 1956 roku Hiszpania zwróciła Maroku tzw. Protektorat Północnego Maroka Hiszpańskiego, a w kilka tygodni później złączono z nim strefę Tangeru, pozostającą dotąd pod międzynarodową administracją. Dalsze rokowania z Hiszpanią doprowadziły do złączenia z Marokiem w roku 1958 północnej części hiszpańskiego dotychczas terytorium Sahary. W ten sposób Maroko zjednoczyło swe ziemie (z wyjątkiem rejonu Ifni), tworząc niepodległe państwo o powierzchni 436 805 km². W 1955 roku Francja proklamowała tzw. „wewnętrzną autonomię państwa tuniskiego”, ale już w marcu następnego roku przyznała Tunisi te same prawa co Maroku, a więc prawa niepodległego państwa w ramach istniejącej Unii Francuskiej.

Proces wyzwiania się Afryki Północnej nie został jeszcze zakończony; od lat sześciu trwają walki powstańcze w Algierii, która za pośrednictwem Tymczasowego Rządu Wolnej Algierii, powstałego w Kairze 1958 roku, domaga się pełnej niepodległości. Walki wyzwolencze w Algierii utrudniają pełne wykorzystanie bogactw naftowych Sahary przez Francję. Ani Tunis, ani Maroko nie zgadza się na jej transport przez swe terytoria, dopóki nie zostanie zakończona wojna w Algierii, a walki w Algierii nie stwarzają dogodnych warunków dla transportu ropy przez to terytorium do portów śródziemnomorskich. Aktualna polityka rządu francuskiego zmierza do przyciągnięcia Algerczyków do Francji i osłabienia ich walk przez położenie nacisku na plany rozwoju gospodarczego ich ojczyzny, przez pokazanie perspektyw gospodarczego dobrobytu dzięki związkowi z Francją i w oparciu o bogactwa Sahary. Odkrycie na Saharze bogatych złóż ropy naftowej wysokiej jakości, a także gazu ziemnego, zwróciło uwagę na znaczenie ekonomiczne tej części kontynentu. Dotychczas zbadane wschodnio-saharyjskie złoża szacowane są na ponad miliard ton ropy (występującej w dwu największych rejonach Hassi Messaoud i Edjele). Obok nich czynnych jest kilka pomniejszych zagłębi, a m. in. w Hassi R'Mel, Džebel Berga, Ain Azem i Bordzi Nili. Również odkryto poważne złoża gazu ziemnego (np. w zagłębiu Hassi R'Mel, obliczanego na 800—1000 mild. m³). W związku z odkryciem gazu ziemnego na Saharze planuje się budowę gazociągu, który biegnąłby od Algierii pod Cieśniną Gibraltarską, przez Hiszpanię do Francji i innych krajów zachodnio-europejskich. W oparciu o bogactwa gazu ziemnego przewiduje się rozbudowę przemysłu energetycznego. Gaz ziemny i rozbudowana baza energetyczna będzie wykorzystana przez powstający tu olbrzymi kombinat metalurgiczny, który wyzyska złoża rudy w pobliżu Ouenza.

W 1958 roku wybudowano tu także prowizoryczny rurociąg, którym przetoczono już 400 tys. ton ropy. W sierpniu w 1959 roku wybudowano rurociąg o długości 640 km z Zagłębia Hassi Messaoud do portu śródziemnomorskiego — Bougie (po rozbudowie mocy tłoczących będzie można przetaczać nim 14 mil. ton ropy naftowej rocznie). W dalszej budowie znajduje się 780 kilometrowy

rurociąg (o rocznej przepustowości 5 mil. ton ropy), który połączy Zagłębie Edjele z portem Sehira. Dzięki tym inwestycjom wydobycie ropy naftowej na Saharze w 1960 roku wynieść miało około 10 mil. ton, przy przewidywanych 44—50 mil. ton w 1965 roku. Francja starała się także ze względów politycznych przyciągnąć do eksploatacji koncerny zagraniczne, głównie angielskie i amerykańskie.

Nie od rzeczy będzie wspomnieć również o niedawno odkrytych złożach ropy naftowej w pustynnej części Libii, których położenie geograficzne jest bardziej dogodnie niż saharyjskie (odległość złóż naftowych w Libii wynosi około 150 km od wybrzeży Morza Śródziemnego, a w Algierii około 750 km). Eksploatacja ropy naftowej w Libii w 1962 roku wynieść ma około 55 mil. ton. Złoża roponośne odkryto w rejonie Bir Zelten oraz w pobliżu saharyjskich zagłębi Edjele. W nieznacznych ilościach wydobywa się również ropę naftową w Nigerii (w 1959 roku produkcja tu wynosiła 600 tys. ton), w Gabonie, w Kongo Środkowym, w Rio de Oro, Senegal, Mauretania. Należy jeszcze zasygnalizować początki przemysłu naftowego w Maroku i w Angoli (w której w 1959 roku eksploatacja wynosiła 100 tys. ton). Powyższe fakty świadczą o tym, że Afryka w niedalekiej przyszłości stanie się ośrodkiem naftowym na skalę światową.

6 III 1957 roku uzyskała niepodległość Ghana, dawna kolonia angielska, znana pod nazwą Złote Wybrzeże. Ghana stała się republiką, pozostającą jako dominium w ramach Brytyjskiej Wspólnoty Narodów. Nowo powstałe państwo nawiązało do tradycji istniejącego dawniej (od IV—XIII wieku) w tym rejonie państwa murzyńskiego o tej samej nazwie. Obszar Ghany wynosi około 238 tys. km², a ludność liczy 4691 tys. (dane z 1956 roku), w tym 7 tys. Europejczyków. Stolica Akkra liczy około 165 tys. mieszkańców. 80% ludności państwa żyje z rolnictwa, zajmując się głównie uprawą kakao (prawie 31% produkcji światowej kakao pochodzi z Ghany). Największe bogactwa mineralne Ghany to olbrzymie złoża boksytu, oceniane na 600 mild. ton. Istnieją tu też poważne złoża manganu (produkcja roczna wynosi 393 tys. ton, co stanowi 16,4% produkcji światowej). Ponadto należy wspomnieć o wydobywaniu diamentów (10,6% produkcji światowej) i złota. Mimo występowania znacznych bogactw mineralnych brak tu przemysłu. Wskutek tego wywóz obejmuje surowce (kakao, rudy boksytu i manganu, drzewo), importuje się natomiast wszystkie przedmioty przemysłowe (głównie z Anglii), co wskazuje na zależność gospodarczą tego kraju. Wysiłki rządu zmierzają w ramach planu 5-letniego do wykorzystania rezerw siły roboczej i większej eksploatacji bogactw mineralnych. Propaguje się uprawy takich kultur, jak np. proso, kawa, herbata, które dawałyby zatrudnienie chłopom przez dłuższy okres roku niż uprawa kakao, a zarazem zwiększałyby uprawny areał i efektywność ekonomiczną rolnictwa. Równocześnie rząd organizuje tzw. brygady budowlane do prac przy budowie kanałów nawadniających i dróg. Przewiduje się również zbudowanie dużej huty aluminium oraz zapory i elektrowni wodnej na Wolcie, która dostarczałaby energii elektrycznej dla tej huty.

Obok trudności gospodarczych daje się boleśnie odczuć brak rodzimych kadr. W związku z tym wysuwa się program kształcenia własnej inteligencji i afrykanizacji aparatu państwowego. Powstał już uniwersytet i szkoła techniczna, a w szkołach podstawowych uczy się około 600 tys. dzieci, tj. 3 razy więcej niż w roku 1952.

Ghana, jako drugie obok Liberii (gospodarczo zależnej od Stanów Zjednoczonych) państwo murzyńskie w historii nowożytnej, odgrywa doniosłą rolę w ruchu niepodległościowym „Czarnej Afryki”. Tu, w stolicy kraju Akkrze, odbyła się pierwsza w dziejach ruchu niepodległościowego konferencja

krajów afrykańskich, tu znajduje się stały sekretariat ruchu panafrkańskiego.

Dnia 30 IX 1958 roku uzyskała niepodległość Gwinea — dawna kolonia francuska⁷. Obszar jej wynosi 245 857 km², a ludność liczy około 2,5 mil., w czym około 4500 Francuzów. Głównym zajęciem ludności jest rolnictwo, hodowla owiec i kóz. Na obszarach nizinnych uprawia się ryż, bawełnę, pomarańcze i banany. Znajdują się tu także plantacje kawy i orzecha ziemnego. Gwinea posiada bardzo poważne zasoby bogactw mineralnych, głównie boksytu, które w związku z dużymi zasobami energii wodnej (możliwość budowy hydroelektrowni) mogą uczynić ten kraj jednym z największych producentów aluminium. Odkryto tu także koło Conakry olbrzymie pokłady rud żelaza. Uważane są one za jedne z największych na świecie, mimo że nie są jeszcze dostatecznie zbadane. Eksploatację ich zaczęto dopiero w 1953 roku w oparciu o kapitały głównie francuskie i amerykańskie. Dążąc do ekonomicznego uniezależnienia się, Gwinea nawiązuje liczne kontakty z różnymi krajami. Zawarła np. umowę z Polską i Czechosłowacją o współpracy handlowej i technicznej. Nawiązała kontakty z NRD, Ghaną i Liberią. Zawarła układ z Francją, dotyczący przede wszystkim spraw technicznych i finansowych. Wreszcie w listopadzie 1958 roku premierzy Gwinei i Ghany podpisali deklarację zapowiadającą utworzenie federacji dwóch tych państw⁸. Federacja ta, według określenia obu premierów, ma stanowić „załączek unii państw Afryki zachodniej”:

Państwa kolonialne, jak już wyżej wspomniano, w dążeniu do zachowania swych pozycji w krajach afrykańskich, a przynajmniej do zachowania kontroli nad procesem ich wyzwolenia się, przeprowadzają reorganizację podziału terytorialnego i administracyjnej struktury posiadanych obszarów. W 1953 roku Wielka Brytania z Południowej Rodezji i Północnej Rodezji oraz Niasy utworzyła Federację Centralnej Afryki, wchodzącą w skład Brytyjskiej Wspólnoty Narodów.

W lutym 1957 roku Francuskie Zgromadzenie Narodowe uchwaliło dekret oparty na tzw. ustawie ramowej, na mocy którego 12 terytoriów (posiadłości francuskich) w Afryce uzyskało statut półautonomiczny. W posiadłościach tych powołano Zgromadzenia terytorialne, które miały uprawnienia ustawodawcze z wyjątkiem spraw finansowych, wojskowych i polityki zagranicznej oraz szkolnictwa wyższego, pozostających w kompetencji administracji francuskiej. Zgromadzenie Terytorialne powoływało lokalny rząd (tzw. Radę Rządzącą), podległy szefowi terytorium (nazwa ta zastąpiła tytuł gubernatora) mianowanemu przez rząd francuski. Już jesienią 1958 roku Unię Francuską przekształcono na Wspólnotę Francuską, łączącą w ramach federacji metropolię z terytoriami dawnej Unii. Zgodnie ze Statutem Wspólnoty istnieją: Rada Wykonawcza, Senat Wspólnoty i Trybunał Arbitrażowy. W skład Rady Wykonawczej wchodzi premier francuski i szefowie rządów krajów członkowskich oraz ministrowie francuscy, kierujący resortami będącymi w gestii centralnych władz Wspólnoty (obrona narodowa, polityka zagraniczna, finanse). Prezydentem Wspólnoty jest prezydent Francji. Senat składa się z przedstawicieli Zgromadzenia Narodowego i Senatu metropolii oraz z delegatów

---

⁷ Gwinea została zajęta przez Francję w roku 1890, po 1895 roku podporządkowano ją administracyjnie i politycznie generalnemu gubernatorowi Francuskiej Afryki Zachodniej.

⁸ Formy współpracy Gwinei i Ghany w ramach federacji nie zostały jeszcze opracowane. Pewien wpływ na formy federacji będzie wywierał brak zwartej terytorium (Gwinea i Ghana nie graniczą ze sobą).

Zgromadzeń narodowych krajów członkowskich. Dawne kolonie wchodzące w skład Unii otrzymały zatem ograniczony samorząd w sprawach wewnętrznych, natomiast o zasadniczych sprawach polityki zagranicznej, gospodarczej i obronnej decydowały władze centralne nowej Wspólnoty, tj. w praktyce rząd francuski. Nowe zasady organizacyjne były wynikiem wzrastających dążeń niepodległościowych krajów dawnej Unii i próbą ze strony Francji częściowego przynajmniej ich rozładowania. Z drugiej jednak strony nowa forma organizacyjna stanowiła niewątpliwie postęp w stosunku do stanu poprzedniego. Ze względu na słabość ekonomiczną byłych kolonii, gospodarczą ich zależność od metropolii i trudności kadrowe i polityczne, wszystkie terytoria francuskie, z wyjątkiem Gwinei, opowiedziały się w referendum za nową strukturą polityczną i przystąpiły do Wspólnoty. Powstało zatem w 1958 roku (październik — listopad) szereg państw autonomicznych, członków Wspólnoty Francuskiej. Były to: Gabon, Kongo (uprzednio francuskie), Republika Środkowo-Afrykańska (dawne Ubangi-Szari) i Czad⁹ oraz Wybrzeże Kości Słoniowej, Dahomej, Wolta, Niger, Senegal, Sudan Francuski i Mułzumańska Republika Mauretanii, jak również Madagaskar. Somali Francuskie pozostało w ramach Wspólnoty jako terytorium zamorskie.

Dnia 13 kwietnia ub. r. otrzymał niepodległość Madagaskar (pod nazwą Republiki Malgaskiej) i Federacja Mali, składająca się wówczas z Sudanu (dawniej francuskiego) i Senegalu, pozostałe wyżej wymienione państwa uzyskały statut niepodległościowy w ciągu sierpnia ub. r. i 22 września 1960 zostały przyjęte do ONZ. Wchodzą one nadal w skład Wspólnoty Francuskiej. Przyznając tym krajom niepodległość, rząd francuski zawarł z nimi porozumienia, które przyznają Francji szereg przywilejów gospodarczych, a nawet wojskowych (zakładanie baz). W zasadzie jednak Wspólnota przekształciła się w luźny związek państw, podobny do brytyjskiego Commonwealth'u. W ostateczności we Francuskiej Wspólnotcie pozostała jeszcze w charakterze państwa autonomicznego tylko Mułzumańska Republika Mauretanii, która ma uzyskać całkowitą niepodległość w późniejszym terminie.

Krokiem w kierunku jedności Afryki było proklamowanie w dniu 17 stycznia 1959 roku Federacji Mali, wchodzącej w skład Wspólnoty Francuskiej. Federacja uzyskała niepodległość 13 IV 1960 roku. Utworzyły ją dwie republiki Wspólnoty: Senegal i Sudan Francuski¹⁰. Tworząc federację, działacze afrykańscy nawiązali do tradycji dawnego cesarstwa Mali, istniejącego na tych terenach od X do XVII wieku. Stolicą nowej federacji i siedzibą władz centralnych był Dakar. Obszar nowej federacji wynosił 1405,4 tys. km², a ludność liczyła około 6110 tys. Dla rozwoju gospodarczego sfederowanych obszarów miały pewne znaczenie podjęte przez Konstytucyjne Zgromadzenie Federalne decyzje o jedności gospodarczej, a zwłaszcza ustalenie jednolitych taryf celnych i wspólnego budżetu. Federacja posiadała zwarte terytorium.

---

⁹ W sierpniu 1960 roku Czad, Republika Kongo i Republika Afryki Środkowej postanowiły utworzyć Unię Republiki Afryki Środkowej.

Przejawem jedności i wzajemnej współpracy państw murzyńskich było powołanie w sierpniu tegoż roku przez Dahomej, Wolte, Wybrzeże Kości Słoniowej i Niger Rady Porozumiewawczej. Cztery wyżej wymienione republiki posiadają identyczne konstytucje, a uzgodnione zasady polityki zagranicznej, pełnej współpracy gospodarczej i militarnej oraz jednolite taryfy celne mają jeszcze bardziej zacieśnić więzy łączące te kraje i przyczynić się do szybszego ich rozwoju.

¹⁰ W początkowym okresie w skład Federacji wchodziły: Dahomej, Wolta, Senegal i Sudan Francuski. Na skutek nacisku Francji, która jest przeciwnikiem takich zrzeszeń, wystąpiły z Federacji Mali: Dahomej i Wolta.

Poprzez obszary Senegalu Sudan uzyskiwał dostęp do morza, co miało duże znaczenie dla dalszego rozwoju tego kraju. W ciągu sierpnia i września 1960 roku doszło do rozpadu Federacji Mali. Zasadniczą tego przyczyną były rozbieżne stanowiska Senegalu i Sudanu w sprawie związków gospodarczych i stosunków politycznych z Francją. Senegal dążył do utrzymania ściślejszych więzów z Francją, Sudan natomiast chciał więzy te rozluźnić, a także opowiadał się za bardziej radykalną polityką wewnętrzną. Mimo prób ratowania jedności Federacji ze strony przywódców Sudanu, przeciwności te doprowadziły do powstania dwóch niezależnych państw: Republiki Senegalu i Republiki Mali (dawny Sudan Francuski), uznanych przez Francję i pozostających w ramach Wspólnoty.

Jednym z młodszych państw niepodległych w Afryce jest Kamerun (dawny francuski). Powierzchnia tego kraju wynosi 432 tys. km², a ludność liczy 3187 tys. Stolicą Kamerunu jest Jaunde. Kamerun od 1884 roku był kolonią niemiecką; po pierwszej wojnie (od 1919 roku) stał się terytorium mandatomym Ligi Narodów, administrowanym przez Francję i Wielką Brytanię. Państwa te podzieliły Kamerun w ten sposób, że Francja objęła obszar około 432 tys. km² powierzchni, a Wielka Brytania ponad 88 tys. km². Po II wojnie światowej obszarami tymi, jako terytoriami powierniczymi ONZ, administrowały dalej te same państwa. Pod naporem wzrastających żądań niepodległościowych rząd francuski przyznał w 1956 roku Kamerunowi ograniczony samorząd wewnętrzny, dalsza jednak walka ludności doprowadziła do przyznania Kamerunowi (francuskiemu) niepodległości, której ogłoszenie nastąpiło w dniu 1 I 1960 roku. Najważniejszymi bogactwami tego państwa są: palma oleista, kakao, kawa, banany, a z bogactw mineralnych występują tu ropa naftowa, ruda żelaza, boksyt i złoto.

Dnia 27 IV 1960 roku uzyskało niepodległość Togo¹¹. Stolicą nowej republiki parlamentarnej jest miasto Lome. Powierzchnia nowego państwa wynosi 56 tys. km², ludność liczy około 1,2 mil. mieszkańców. Głównym zajęciem ludności jest rolnictwo. Najważniejszymi uprawami w Togo jest kakao i bawełna. Z bogactw mineralnych występują tu bogate złoża fosforytów.

Terenem narastającej walki narodowo-wyzwoleńczej stały się także posiadłości brytyjskie, w pierwszym rządzie Federacja Centralnej Afryki, utworzona w 1953 roku. Utworzenie Federacji przeprowadzono wbrew interesom Afrykańczyków, bez uwzględnienia warunków gospodarczych połączonych krajów oraz różnic etnicznych. Dokonanie tego aktu miało na celu umocnienie wpływów brytyjskich w tej części Afryki, a w perspektywie miało doprowadzić do przekształcenia tego obszaru w dominium. Wskazywała na to struktura ustrojowa Federacji. Do Zgromadzenia Federalnego wybierani są „biali” i „czarni”. W praktyce jednak w Zgromadzeniu przedstawiciele Europejczyków przewyższają kilkakrotnie liczbę miejscowych delegatów. Np. w ostatnich wyborach na przeszło 7 mil. Afrykańczyków dopuszczono do głosowania tylko 50 tys., w rezultacie ludność miejscowa zbojkotowała wybory. W tej sytuacji systematycznie narasta opozycja przeciwko federacji, zwłaszcza w Niasie, która już w chwili jej utworzenia zdecydowanie przeciwstawiała się związkowi z Rodezją i domagała się niepodległości. Dążenia te poparł Afrykański Kongres Narodowy w Rodezji (w Rodezji Południowej

---

¹¹ Całe terytorium Toga było administrowane przez Francję i Wielką Brytanię. Ta ostatnia przyłączyła pod względem administracyjnym swoją część do byłej kolonii Złote Wybrzeże. Brytyjska część Toga uzyskała niepodległość wraz z tą kolonią i stanowi obecnie razem z Transwoltą jeden z regionów administracyjnych Ghany.

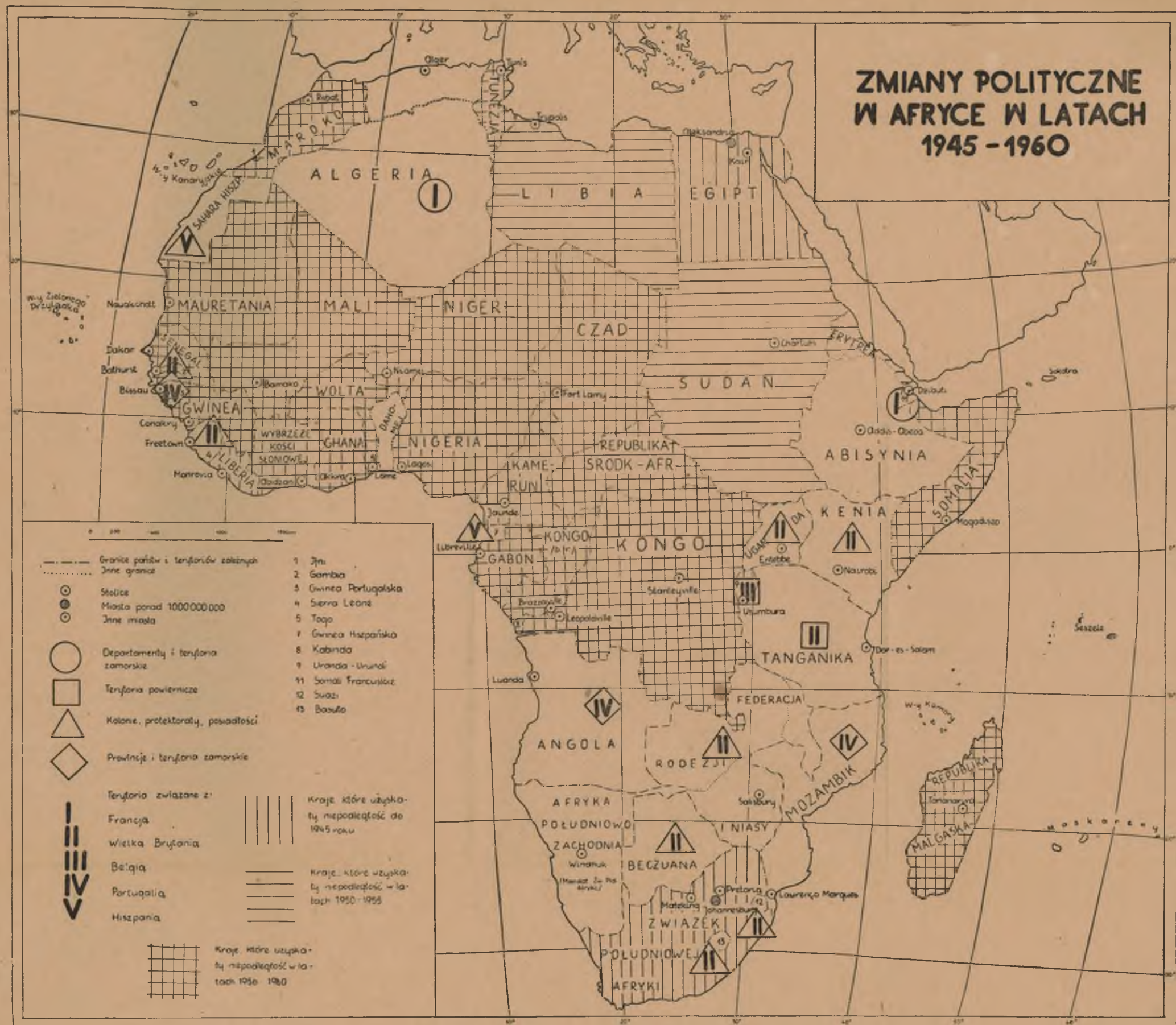

Fig. 1. Zmiany polityczne w Afryce w latach 1945—1960.

zdelegalizowany). Ruch narodowo-wyzwoleńczy, kierowany przez Afrykański Kongres Narodowy, rozwinął się także w Kenii, a jego ogólny wzrost nie ominął Unii Południowo-Afrykańskiej, gdzie wystąpienia kierowały się przede wszystkim przeciwko dalszej dyskryminacji rasowej miejscowej ludności.

W wyniku długoletniego oporu przeciw kolonializmowi dnia 30 VI 1960 roku proklamowano niepodległość Konga (dawne Kongo Belgijskie). W 1885 roku dokonano podziału Afryki i Kongo przypadło Belgii. Najpierw było ono prywatną posiadłością króla Leopolda II pod nazwą „Wolne Państwo Konga”, a od 1908 roku po dzień uzyskania niepodległości było kolonią belgijską. Była to jedna z najbogatszych posiadłości europejskich w Afryce. Dochód narodowy Konga oblicza się na 49 mld franków belgijskich. Z tego — według oficjalnych statystyk — ponad 26 mld przypadało w udziale ludności Konga, a około 22 mld europejskim przybyszom, głównie Belgom. Ludność Konga liczy 13 mil., w tym zaledwie około 100 tys. Europejczyków, a zatem niespełna 1% mieszkańców tego terytorium przywłaszczyło sobie 46% całego dochodu narodowego. Celem złagodzenia napiętej sytuacji wewnętrznej władze kolonialne ogłosiły w styczniu 1959 roku deklarację w sprawie zmian ustrojowo-politycznych w tej kolonii, w wyniku czego Kongo miało uzyskać niepodległość w czerwcu 1960 roku. Z chwilą narodzin kongijskiego ruchu wyzwolenczego, który silnie zarysował się w 1959 roku, zwłaszcza w prowincji Katanga i Kasai, koloniści próbowali wykorzystać różnice plemienne szczególnie nasilając swą działalność w okresie ogłoszenia niepodległości republiki. Po ogłoszeniu niepodległości Republiki Kongijskiej, wobec antykolonialnego stanowiska władz centralnych, celem szczególnym tych dążeń było oderwanie najważniejszej gospodarczo prowincji Katangi i silne powiązanie jej z Belgią. Cel ten został osiągnięty o tyle, że w momencie formowania się władz centralnych niepodległego państwa, dały o sobie znać podsypane przez kolonistów separatystyczne dążenia i sprzeczności oraz wybuchły rozruchy, które trwają do dzisiaj. W Katandze samozwańczy rząd ogłosił jej niezależność od władz centralnych Konga, jednakże rząd ten ma trudności z ustabilizowaniem sytuacji wewnętrznej wobec oporu ze strony pewnych grup ludności i niechętnego stanowiska niektórych państw afrykańskich.

W 1960 roku, 1 lipca, powstała Zjednoczona Republika Somali, w skład której weszło Somali włoskie i angielskie. Kraj ten leży na Półwyspie Somańskim zwanym też Afrykańskim Rogiem. Zamieszkały jest przez plemiona pochodzenia semicko-chamickiego. W XIX wieku Somalijczycy podbici zostali przez kolonizatorów zachodnioeuropejskich. Włochom przypadło terytorium (Somali Włoskie) o powierzchni 461,5 tys. km², zamieszkałe przez ponad 1 mil. mieszkańców. Brytyjczykom przypadło terytorium o powierzchni 176 tys. km² z 640 tys. mieszkańców. Francuzi zaś opanowali pozostałą część tego kraju (Somali Francuskie) o powierzchni 22 tys. km² i ludności 63 tys. Mimo podziału na byłe trzy kolonie, Somalijczycy zawsze stanowili jeden naród (mówią tym samym językiem i wyznają tę samą religię — islam). Większość ludności Zjednoczonej Republiki Somali — to koczujący pasterze.

W tymże samym roku, 1 października, uzyskała niepodległość Federacja Nigerii, stanowiąca do tego momentu największą posiadłość Wielkiej Brytanii. Powierzchnia Federacji (bez Kamerunu Brytyjskiego) wynosi 878,4 tys. km², a ludność liczy 31 834 tys. Mimo różnorodnych i dużych zasobów bogactw naturalnych (węgiel, cyna, wolfram, ołów, ropa naftowa, złoto, srebro) Nigeria jest krajem gospodarczo zacofanym. Dominuje produkcja rolna (80% ludności zajęta jest w rolnictwie), przy czym kraj ten dostarcza 40,2% produkcji światowej nasion palmowych, 44,2% orzechów palmowych i 26,1% oleju palmowego. Z górnictwa poważniejszą rolę odgrywa tu jedynie kopalnictwo

kolumbitu i rud cyny (5,9% produkcji światowej) oraz węgla. Nigeria eksploatuje około 3 tys. ton kolumbitu rocznie, co stanowi 75% produkcji światowej. Podobnie jak i w innych krajach afrykańskich ruch niepodległościowy rozgorzał tu po II wojnie światowej. Wielka Brytania, dążąc do jego osłabienia, nadała Nigerii w 1947 roku konstytucję zwaną „Konstytucją Richardsa”. W myśl jej postanowień podzielono Nigerię na Północną, Wschodnią oraz Zachodnią i jednocześnie każdej z nich przyznano prawo utworzenia parlamentu i rządu lokalnego. Utworzono także centralny parlament i rząd w Lagos, podporządkowany brytyjskiemu gubernatorowi. Rok wcześniej rząd brytyjski podporządkował część terytorium powierniczego Kamerunu administracji Nigerii. W 1951 roku, a następnie w 1954 roku wprowadzono mało istotne zmiany w konstytucji, mające na celu umocnienie wpływów brytyjskich. Od 1954 roku, tj. od czasu utworzenia Federacji Nigerii, północna część Kamerunu Brytyjskiego podporządkowana jest administracyjnie Północnemu Regionowi Federacji, podczas gdy tzw. Kamerun Południowy stanowi terytorium autonomiczne w ramach Federacji. W 1957 roku premierzy trzech rządów lokalnych wystąpili z żądaniem niepodległości dla Nigerii, na co Wielka Brytania wyraziła zgodę i w 1960 roku Nigeria otrzymała niepodległość (pozostając nadal w ramach Brytyjskiej Wspólnoty Narodów).

Afrykański ruch narodowo-wyzwoleńczy i ruch na rzecz jedności Afryki, obok oporu ze strony kolonizatorów, napotyka również na wiele trudności wewnętrznych. Wynikają one ze stosunków społecznych, narodowościowych, religijnych i innych historycznie ukształtowanych czynników. Np. Nigerię zamieszkuje kilkadziesiąt narodowości (około 250 szczepów), mówiących różnymi językami; w Ghanie istnieje 11 języków i narzeczy, np. radio nadaje program w 6 językach. Podobnie wygląda sytuacja w Kongo (dawnym Belgijskim), gdzie występują wprawdzie 3 główne grupy językowe, ale różnice pomiędzy poszczególnymi szczepami są ogromne. Występują tu różne ważne narodowościowe i szczepowe, które wykorzystują i podsycają europejscy kolonizatorzy. Np. kiedy Nigeria Wschodnia żądała niepodległości, Wielkiej Brytanii udało się przy pomocy stanowiska Nigerii Zachodniej i Północnej sprawę tę odroczyć. Rząd niepodległej Ghany napotyka np. na silną opozycję w realizacji swego programu politycznego i gospodarczego, która to opozycja wykorzystuje ambicje wodzów szczepowych. Cieszy się ona cichym poparciem Anglii. Przywódcy niepodległościowego ruchu w Afryce starają się jednak usunąć te trudności lub je zmniejszyć, uwzględniając w swych programach różnice etniczne i inne i wysuwając na plan pierwszy sprawę niepodległości, a w dalszej perspektywie dobrowolną federalizację.

Największe trudności i przeszkody w rozwoju niepodległych krajów afrykańskich, mimo dużych bogactw naturalnych, stanowią sprawy gospodarcze, a w szczególności brak własnych kapitałów inwestycyjnych. Jest to niewątpliwie kluczowy problem, który musi być rozwiązany, aby nowo powstałe kraje mogły się rozwijać. W grudniu ubiegłego roku ukończyła pracę konferencja ekonomiczna krajów Afryki i Azji. Wyłoniła ona komisję dla przeanalizowania konsekwencji wspólnego rynku dla gospodarki tych krajów. Komisja opracowała projekt ekonomicznej organizacji afro-azjatyckiej (odpowiednika Europejskiej Organizacji Wspólnoty Gospodarczej). W skład Komitetu Konsultatywnego, który przewiduje zasady przyszłej współpracy, weszły: Chińska Republika Ludowa, Etiopia, Ghana, Indie, Indonezja, Irak, Sudan, Japonia, Libia i Pakistan, a na czele Komitetu stanął Przedstawiciel Zjednoczonej Republiki Arabskiej. Tak więc powstała pierwsza międzynarodowa organizacja ekonomiczna dwóch kontynentów, obejmujących 64% ludności świata, a mająca na celu współpracę w zakresie ekonomicznego rozwoju

zainteresowanych krajów. Należy wreszcie zauważyć, że w zakresie inwestycji gospodarczych krajów afrykańskich coraz poważniejszy udział bierze Związek Radziecki, a także inne kraje socjalistyczne. W ciągu 4 ostatnich lat suma świadczeń ZSRR tytułem długoterminowych pożyczek dla krajów Azji i Afryki wzrosła z „kilku dziesiątków mln rubli” do „kilku mld rubli”¹². Wymienić można także wiele przykładów współpracy ekonomicznej państw demokracji ludowej, a w szczególności Czechosłowacji, Polski i NRD, z krajami Afryki. Współpraca ta w zakresie inwestycji i rozwoju afrykańskiej gospodarki, a w szczególności przemysłu, a także w zakresie wymiany handlowej, stanowi fakt dużej wagi, a zarazem nowy element w życiu afrykańskiego kontynentu.

Zmiany mapy politycznej Afryki (które ilustruje załączona mapa) dokonują się niezwykle szybko. Proces bowiem usamodzielniania się Afryki jest kwestią niezbyt długiego czasu. Z końcem 1960 roku kontynent afrykański liczył 27 niepodległych państw: Liberia, ZRA, Abisynia, Unia Południowo-Afrykańska; Libia, Sudan; Maroko, Tunezja, Ghana, Gwinea, Kamerun, Republika Malgaska, Senegal, Mali, Togo, Republika Kongijska, Wybrzeże Kości Słoniowej, Wolta, Dahomej, Niger, trzy państwa Unii Republik Afryki Środkowej, Gabon, Somalia, Nigeria i Mauretania.

W najbliższych latach mają uzyskać niepodległość następujące terytoria: Ruanda-Urundi, obecne terytorium powiernicze ONZ administrowane przez Belgię (w 1961 roku)¹³; Federacja Rodezji i Niasy (w 1963 roku).

LITERATURA

- [1] *Afryka*, zbiór artykułów, K i W, Warszawa 1956.
- [2] *Atlas świata*, Państw. Przedś. Wyd. Kartograficznych, Warszawa 1958.
- [3] Barciński F., *Bogactwa kopalne Afryki*, Wiedza Powszechna, Łódź 1949.
- [4] Bidwell G., *Swit nad Afryką*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1955.
- [5] *Demographic Yearbook 1957*, United Nations, New York 1957.
- [6] *Industrialisation de l'Afrique du Nord* [w:] *Recueil publié sous la patronage du Centre d'Etudes de Politique Etrangère*, Paris 1952.
- [7] Kędzierski St., *Kamerun — nowe państwo niepodległe w Afryce*, „Geografia w Szkole”, z. 4, 1960 r.
- [8] Kubiłowicz L., *Federacja Rodezji i Niasy*, „Poznaj Świat” 9/1960.
- [9] Lafon M., *Czarna Afryka na drodze do wyzwolenia*, „Problemy Pokoju i Socjalizmu” z dnia 12 XII 1959.
- [10] Maryański A., *Ludność świata w liczbach*, PWN, Warszawa 1955.
- [11] *Problemy życia na Saharze*, „Poznaj Świat” 5/1960.
- [12] Ratajski L., *Zmieniona mapa Afryki*, „Poznaj Świat” 1/1960.
- [13] Ratajski L., *Ludzie Mali*, „Poznaj Świat” 9/1960.
- [14] Razin M.S., *Izmienienie polityczeskoj karty Afryki*, „Geografija w Szkole” nr 3, 1960.
- [15] *Referatywnyj Żurnal, Geografija* nr 1 z 1959, Akad. Nauk ZSRR, Moskwa 1959.

---

¹² N. A. Muchitdinow, *Przemówienie na XXI Zjeździe KPZR (XXI Nadzwyczajny Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego)*, KiW, Warszawa 1959, s. 249.

¹³ Zanim artykuł ukazał się w druku, w 1961 r. uzyskały już niepodległość Sierra Leone, Federacyjna Republika Kamerunu i Tanganika.

- [16] *Rocznik Statystyczny 1959*, nakł. Głównego Urzędu Statystycznego, Warszawa 1959.
- [17] Serawach I., *Zmiany polityczne w Afryce po II wojnie światowej*, „Geografia w Szkole”, z. 3, 1958.
- [18] *Statistical Yearbook 1957*, United Nations, New York 1957.
- [19] *The Population of Sudan [w:] Report on the Sixth Annual Conference*, Khartoum 1958.
- [20] *The Statesman's Year-Book 1958*, London 1958.
- [21] „Trybuna Ludu” за lata 1958, 1959, 1960.

Содержание

Изменение карты Африки после второй мировой войны

В статье рассматриваются изменения, происшедшие в политической карте Африки в 1945—1960 г.г., и связанное с этим фактом народно-освободительное движение, а также медленное, но постоянное уменьшение влияния колониальных государств на африканском континенте. Автор занимается вопросом государственной и структурной эволюции территорий и колоний вплоть до получения ими независимости.

Все эти проблемы автор стремился показать на фоне экономико-географических условий континента (ресурсы Центральной и Западной Африки, экономические изменения на территории Сахары и др.) и перемен, происходящих в отдельных странах.

В заключение в статье перечисляются независимые государства Африки. Этапы освобождения стран Африки от колониального гнёта (государства, являвшиеся независимыми перед 1945 годом; страны, получившие независимость в 1945—1950, 1951—1955, 1956—1960 г.г.) иллюстрирует приложенная карта.

Summary

Post War Changes of the Political Map of Africa

The state constitutional evolution of the African Territories and colonies is discussed on the specific background of the geographic economy of that continent. Changes which occurred in the political map of Africa in the years 1945—1960 are also presented.